

Aan

TNT Post
Port betaald
Port payé
Pais-Bas

DIT VOORJAAR
SCHUIFEL JIJ
JE LAATSTE WONING BINNEN
PRIJS JE DE GANG
MOOI HOOG EN WIT
IS DAT HET OOK IN JOU GEWORDEN
MOOI HOOG EN WIT
VAN ZWANEN , WOLK EN BRIEFPAPIER
VAN SCHOOLBORDKRIJGT ,
KARNEMELKEN SNEEUW
VAN MEEUW
MOOI HOOG EN WIT
VAN FOKEN GROOTZEIL
STERREN IN DE NACHT
VAN MAAN
MOOI HOOG EN WIT
VAN SAMEN GAAN
NU JIJ ROLT EN IK DUW
DOOR
MOOI HOOG EN WIT

mariken

Als af & toe de dag wat somber oogt, is er altijd nog....

winterBode 2015

winterBode

BOEKHANDEL SCHIMMELPENNINK

De Bode is het
huisorgaan van

**Boekhandel
Schimmelpennink**
Weteringschans 177
1017 XD Amsterdam
Telefoon 020-6230961
www.schimmelpennink.nl

Medewerkers

Marianne Aaldering
Peter Blok
Mirjam Gerretzen
Kees Helsloot
Fatima van der Maas
Nienke Meeter
Jan Melkert
Stan Meuwese
Joop Quint
Ton Schimmelpennink
Frans Schouten
Ton Vink
Frans Woolthuis

Oud Medewerkers

Marianne, Aaldering, Sam Alena, Martin van Amzeongen, Govert Anschutz, René Appel, Chris Bajema, Bert Baerends, Gaus Baer, Binnert de Beaufort, Dirk van Beek, Rued Beundersman, Jan Beijerinck, Henk de Beunje, Joanna Blaisse, Peter Blok, Kees Blijleven, André Boelce, Sandra Boersma, Martin Bootsma, Ad van der Borst, Harry Boumans, Ina Brekelmans, Anne Bullhuis, Alfred van Criel, Coes Cnossen, Hans van Daalen, Rindeke van Daalen, Ger Dekker, Bianca van Dillen, Floris Dogterom, Pieter van Douren, Laun Emmelkamp, Gerard Emmenik, Arend Evenhuis, Marie Everard, Thor Faber, Tiny Fischer, Sjoerd Fortuin, Lex Goes, Karin Groot, Nel Groot, Joris van Groningen, Marjolijn de Groot, Roy Haarms, Hein ten Harmsen van der Beek, Kees Heikloot, Carry Hendrik, Jacques Hendiks, Jos van Hest, Joram Hoekman, Klaas Hoekman, Ybo Houtman, Marieke Hohnen, D. Hooijer, Hein van de Horst, Ybo Houtman Mirjam Huffener, Willem Jaegers, Willem Jansen, Ellen Jansen, Jasper Jobsis, Jan de Jong, Simone Jong, Ineke Jonge, Jan Jurnelst, Ady Kaiser, Yves van Kempen, Maarten Kloos, Jaques Kloters, Maarten Koningsbergen, Toon Kool, Willem Koppenma, Gerrit Kortlaas, Altes, Dethief Kowoloea, Rindert Krotzhoof, Michel Krichaars, Lidke Krutzinga, Alexander Lagnaai, Sjamoke Laghravit, Bente Helene van Lambalgen, Rita de Leeuw, Caroline Lichtart, Saskia van Loenen, Nico de Louw, Peter Lust, Gaus Luijters, Fatima van der Maas, Leni van Malden, Harriette Mastboom, Peer van der Meer, Nienke Meeter, Kasper Mengelberg, Jan van Mersbergen, Stan Meuwese, Johan van der Meulen, Doesjka Meijzing, Ben Mol, Wijnand Mulder, Ad van der Meurs A.M. Neut, Jan de Nijs, Hanneke Ode, Job van Oel, Justus van Oel, Saskia Oude Kotte, Anneke Ode, Ricky Op, Carla Pelgrim, Chaja Proost, Jan van Raamsdonk, Alexander Reekers, Marieke de Ridder, Marieke de Rooij, Thea Roth de Hoog, Carianne Schellevis, Agathe Scherphuis, Phean Schimmelpennink, Milou Schimmelpennink, Ton Schimmelpennink, Arend Schulp, Hugo Schut, Frans Schouten, Lidwien Schweitzer, Kien Seebregts, André Snaar, Sophie Spaan, Ted Twaalf, Olivier Stam, Muriel Steegstra, Tjaldine Stheeman, Lola en Maarten Sprenger, Doréthe Takkersen, Erika Veld, Frans van de Ven, Thomas Verbrugg, Martijn Verbrugg, Eric Venne, Marcel Vereck, Mirjam de Veth, Diet Verhoeve, Ton Vink, Jan Visser, Simon de Vries, Nienke Vuyk, Martje van der Wal, Jacob van der Wel, Ben Welker, Marius vd. Westeringh, Frans Woolthuis, Haas van Zijl, Jan van Zijverden, Sieger van der Zwaag, Ben Zwaal, Erik van Zwaam

Van de Weteringschans

Komt een man de boekwinkel binnen.

Ik wil graag een goed boek.

Boekhandelaar pakt iets van de toonbank.

Misschien is dit iets?

Heeft u dat gelezen?

Nee, dat niet.

Ik wil graag een boek dat u gelezen hebt en waarvan u zegt; dit is nou een goed boek, want dat heb ik zelf gelezen.

Boekhandel komt vanachter de toonbank en loopt rond de tafel.

Nou kijk, dit heb ik gelezen, is een goed boek.

Waar gaat het over?

Nou eh, dit gaat toevallig over de dood.

Jezus, kan dat niet wat minder?

Dus u zoekt eigenlijk een vrolijk boek?

Dat zeg ik niet, maar ik heb zojuist m'n moeder begraven.

Nou, neem dan dit boek. Dat gaat over een vrouw die

ondanks veel ellende er toch weer bovenop krabbelt.

Is dat echt gebeurd?

Pardon?

Is dat echt gebeurd van die vrouw in dat boek?

Dat weet je nooit zeker. Misschien wel. Maar misschien

heeft de schrijver het allemaal zelf bedacht. Dit is gewoon een goed boek. Dat wou u toch?

Zeker, maar u zegt dat het best gelogen kan zijn.

Gelogen, gelogen. Ik bedoel eigenlijk meer dat het wellicht uit de fantasie van de schrijver is ontsproten.

Moet u luisteren wat u zegt. U zegt dat dit een goed boek is, maar u weet niet of het waar is. Dat is toch raar. Straks koop ik dat boek, op uw advies nota bene, en blijkt het later van a tot z uit de neus gepeuterd. Ik ga dat risico niet nemen. Ik wil een goed boek waarvan de schrijver zegt: zo is gebeurd, daar sta ik garant voor.

Zulke boeken verkoop ik niet.

Pardon?

Zulke boeken verkoop ik niet, nou ja, een paar misschien.

Ah, ah, aaaah. Dus u heeft ze wel?

U wilt een kookboek?

Kan me niet schelen, ik wil gewoon een goed boek.

Top allertijden (sinds 1994)

221. Marai, Kentering huwelijk
222. Montaigne, Essays
223. Krauss, Geschiedenis liefde
224. Eco, Begraafplaats Praag
225. Br4ouwers, Geheime kamers
226. Murakami, Kafka op het strand
227. Sprookjes Andersen
228. Rilke Brieven aan jonge dichter
229. Proulx, Scheepsberichten
230. Dis, Dubbelliefde
231. Tellegen, Brieven aan niemand anders
232. Luyendijk, Een goede man slaat soms
233. Velthuys, Kikker is verliefd
234. Enquist, Het geheim
235. Jansma, Hier is de tijd
236. Karel van het Rewwe, Achteraf
237. Faber, Lelieblank scharlakenrood
238. Verbocht, Eindelijk de zee
239. Mersbergen, Zo begint het
240. Menkveld, Het grote zwijnen
241. Hermans, Donkere kamer Damocles
242. Sprookjes van Grimm
243. Tiergenjev, Vaders en zonen
244. Meyer, De interviewer
245. Holman, Het blijft toch familie
246. Wigman, Mijn naam is legioen
247. Elsschot, Verzamelde werk
248. Grote Bosatlas
249. McCourt, As van mijn moeder
250. Krabbe, De grot
251. Palmen, Geheel de wue
252. Bryson, Kleine geschiedenis alles
253. Reve, brieven met van Oorschot
254. Japin, De overgave
255. Frank, Achterhuis
256. Uhlman, Hereniging/Reünie
257. Lobel, Alle verhalen van kikker
258. Llosa, Feest van de bok
259. Lucebert, Verzamelde gedichten
260. Haasse, Sleutelooi
261. Celine, Reis einde van de nacht
262. Ovidius, Metamorfozen
263. Masnn, Toverberg
264. Svevo, Bekenteissen van Zeno
265. Zilveren lepel
266. Fallada, Alleen in Berlijn
267. Steinz, Made in Europe
268. Beckman, Kruistocht in spijkerbroek

Boekhouding 2014

Proza

1. Krielaars, brilletje van Tsjechov
2. Hertmans, Oorlog en terpetijn
3. Schmidt, Gedundrukt
4. Dekkers, Kleine verlossing
5. Steinz, Made in Europe
6. Dicker, Waarheid zaak Harry
7. Zijl, Gerard Heineken
8. Brand Corstius, Arctisch Dagboek
9. Schmitt, meneer Ibrahim
10. Koch, Gerachte Heer M

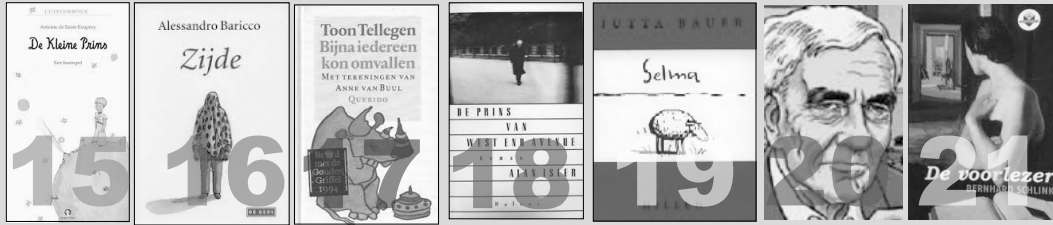
11. Shorto, Amsterdam
12. Vroman, Tekenaar
13. Daalen, Gewoon werk
14. Bergen, Gouden jaren
15. Carmiggelt, Gedundrukt
16. Hengel, Hoe mooi alles
17. Krielaars, Kleine koude front
18. Harris, Officier
19. Roth, Vlucht zonder einde
20. Keizer, Tumult uitgang

21. Brouwers, Het hout
22. Dis, Ik kom terug
23. Murakami, Kleurloze Tsukuru
24. Beeck, Kom hier dat ik je kus
25. Mersbergen, Laatste ontsnapping
26. Mann, Thomans, Jozef en zijn br
27. Martin Du Gard, Thibaults
28. Munninghof, De stamhouder
29. Marsman, De eerste letter
30. Voskuil, Ik ben er niet

31. Schutten, Raadsel van alles
32. Boon, Wim is weg
33. Allende, Ripper
34. Sanders, Boekenjood
35. McEwan, Kinderwet
35. Wesseling, Waarom specht geen
36. Catton, Al wat schittert
37. Mathijssen, Grote goede dingen
38. Joyce, Katten van Kopenhagen
39. Mingarelli, Maaltijd in de winter
40. Williams, Augustus
41. Westendorp, Oud worden zonder
42. Kundera, Feest der onbeduidendh
43. Lodeizen, Wanhoop is tijdelijk
44. Salter, Lichtjaren

- 104. Nescio, Verzmaeld proza
- 105. Emmerik, Mischa's koorts
- 106. Hemmerchts, Taal zonder
- 107. Nescio Zwarte, Dichtertje
- 108. Voskuil, Moeder Nicolien
- 109. Houellebeck, Elementaire
- 110. Dis, Indische duinen
- 111. Macbratney, Raad eens
- 112. Hikmet, Mensenlandenschappen
- 113. Marquez, Liefde in tijden van
- 114. Mulisch, Ontdekkiong hemel
- 115. Saramago, Stad der blinden
- 116. Koolemeijer, Zwijken Maria
- 117. Laxness, Onafhankelijke mmensen
- 118. Jong, Hokwerda's kind
- 119. Swaab, Wij zijn ons brein
- 120. Szymborska, uitzicht met zandkorrel
- 121. Zijl, Sonny boy
- 122. Siebelink, Knielen bed violen
- 123. Kapuscinski, Reizen met Herodotos
- 124. Grunberg, Fantoompijn
- 125. Binet, Hhhh
- 126. Kleine museum
- 127. Dis, Wandelaar
- 128. Kopland, Geluk is gevaarlijk
- 129. Zijl, Anna
- 130. Visser, Laatste dagen
- 131. Heijden, Tolio
- 132. Tornquist, Kleine verhaal over liefde
- 133. Auden, Vertel me de waarheid
- 134. Konrad, Amsterdam
- 135. Krasilovsky, Koe die in het water
- 136. Veronesi, In de ban van mijn vader
- 137. Lanoye, Sprakeloos
- 138. Jansen, Het moest maar eens sneeuw
- 139. Meijjing, Over de liefde
- 140. Ottehenghi, Plenty
- 141. Westerman, Ingenieurs van de ziel
- 142. Botshol

- 143. Koch, Het diner
- 144. Loo, De tweeling
- 145. Yalom, Nietzsches tranen
- 146. Cervantes, Don Quichotte
- 147. Murakami, Noerwegian wood
- 148. Brokken, De vergelding
- 149. Toole, Samenzwering idioten
- 150. Garcia Lorca, Mooiste gedichten
- 151. Jolivet, Bestnboek
- 152. Waugh, De Wittgensteins
- 153. Meijer, Biografie Vasalis
- 154. Voskuil, Buurman
- 155. Gogol, Dode zielen
- 156. Vasalis, Verzamelde gedichten
- 157. Verhoeff, Is u een Amsterdammer
- 158. Marai, Erfenis van Eszter
- 159. Mitchell, Niet verhoorde gebeden
- 160. Dragt, Brief voor de koning
- 161. Tartt, Kleine vriend
- 162. Grunberg, Joodse messias
- 163. Buwalda, Bonita Avenue
- 164. Meurs, Liefde scharlakenrood
- 165. Cossery, Luijaard vruchtbare vallei
- 166. Loon, Dolfje weerwolffe
- 167. Heest, Tinus heeft 10 tantes
- 168. Westerman, De graanrepubliek
- 169. Brown, De Da Vinci code
- 170. McCullers, Hart is eenzame jager
- 171. Barnes, Alsof het voorbij is
- 172. Yates, Revolutionay road
- 173. Keilson, In de ban van tegenstander
- 174. Schmidt, Die de van de u
- 175. Coelho, De alchemist
- 176. Isegawa, Abessijnse kronieken
- 177. Rosenboom, Nieuwe man
- 178. Gomblich, Kleine geschiedenis
- 179. Slauerhoff, Verzamelde gedichten
- 180. Enzenberger, Telduivel
- 181. Oliver, Naked Chef

- 182. Geschiedenis van Amsterdam (Boom)
- 183. Veronesi, Kalme chaos
- 184. Reve Hermans, verscheur deze brief
- 185. Erlbruch, Zoen me tot ik spin
- 186. Jong, Pier en oceaan
- 187. Bassani, Verhaal van Ferrare
- 188. Pamuk, Ik heet karmozijn
- 189. Pamuk, Sneeuw
- 190. Maas, Biografie Gerard Reve
- 191. Pamuk, Istanbul
- 192. Hoff, Tao van Poeh
- 193. Hoeg, Smilla's gevoel voor sneeuw
- 194. Zijl, Jagtlust
- 195. Tellegen, Trein Pavlowski
- 196. Heijden, Huis te Vraag
- 197. Reybrouck, Congo
- 198. Allende, Paula
- 199. Boelgakov, Verzamelde werken
- 200. Dis, Familieziek
- 201. Claudel, Kleine meisje meneer Linh
- 202. Murakami, Kafka op het strand
- 203. Rosenboom, Zoete mond
- 204. Lighthart, Russisch water
- 205. Ekman, Zwart water
- 206. Hoving, Gevleugelde kat
- 207. Jonasson, 100 jarige man die uit het
- 208. Dekkers, Kleine verlossing
- 209. Schmidt, Ziezo
- 210. Tolstoj, Dood van iwan Ilitsj
- 211. Elias, Verlaten hotel
- 212. Johnson, Treindromen
- 213. Snijders, handige dromer
- 214. Matsier, Gesloten huis
- 215. Hermsen, Stil de tijd
- 216. Verbogt, Onze dagen
- 217. McEwan, Zaterdag
- 218. Babel, Alle verhalen
- 219. Tolstoj, Oorlog en vrede
- 220. Malot, Alleen op de wereld

Resistentieorkest

De maandelijkse literaire salons in het atelier van onze Patty op de Lijnbaansgracht blijven onverminderd succesvol. Wel heel speciaal was de afgelopen decembersalon, waar we de wederopstanding mochten meemaken van het vermaarde Resistentieorkest en gastoptredens van Alma Mathijssen en Midas Dekkers. Van alle salons worden filmimpresies gemaakt. U kunt ze op uw gemak bekijken op onze webstek. www.schimmelpennink.nl U kunt zich hier ook opgeven voor de lijst ter maandelijkse uitnodiging.

Rineke van Daalen

Boekpresentaties in onze kleine winkel? Het is een heel gedoe. Aanvragen wijzen we daarom meestal af, behalve als er een hartelijke relatie bestaat tussen de schrijver in kwestie en de winkel. En dit is zeker het geval met Rineke van Daalen die haar nieuwste boek *Gewoon Werk*, afgelopen herfst in onze winkel presenteerde. U ziet links Rineke en daarnaast Christien Brinkgreve die het eerste exemplaar ontving.

Kunst in de etalage

Misschien is het u nog niet eerder opgevallen maar als u voor de etalage naar de rechterwand kijkt, zult u daar stevast kunst zien hangen van deze of gene kunstenaar. Vaak is dat werk van onze vriend Joan Verheyen, die onlangs opzien baarde met een serie van twintig portretten van joodse kinderen die in de oorlog zijn vermoord en eerder uit de anonimiteit zijn gehaald door veel speurwerk van Guus Luyters, die er een opzienbarend boek over publiceerde en waar het Gemeentearchief onlangs een grote tentoonstelling aan. wijdde.

Het schilderij dat u hier ziet (linkerfoto) is Gientje B. De portretten zijn geschilderd aan de hand van kleine fotootjes die Joan op enig moment in de krant aantroef. Rechts ziet u Joan Verheyen een sigaar oproken van de boekhandelaar.

Fuertaventura : Het is algemeen bekend; op de Canarische Eilanden is altijd wat te doen. Bijvoorbeeld een 5000 jaar oude palmboom bekleden met onze tasjes. Bart Rensink tekent voor deze fraaie compositie. **Dubai 1 en 2** : Ja ja, helemaal uit het emiraat Dubai. Het schijnt een toeristenparadijs waar je taxfree kunt shoppen. Dame met tas is een etalagepop en lokt klanten. De drie jongens met tulband lezen de koran. De foto's danken we aan Mieke Prenen die ons eerder een foto uit Mongolië stuurde!

Pinkpop: U ziet hier een verlate foto (onze schuld) van Titia Jansen op het Pinkpop festival waar de Stones optraden. Het bewijs is geleverd!
Athene: Tenslotte onze globetrotster Andrea de Leeuw die dit keer met twee bestemmingen deze pagina siert. Vanuit Athene op de Akropolis en te Boedapest voor het standbeeld van Lenin. Het toetje lijkt ons de foto links onder, waarin Andrea in een bevallige houding ons tasje aanreikt aan niemand minder dan Frans Liszt die het welwillend in ontvangst lijkt te nemen. Wij danken alle inzenders opnieuw oprecht hartelijk.

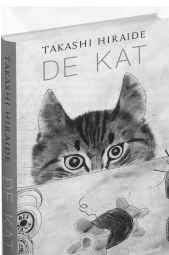

1. Schmitt, Meneer Ibrahim
2. Marai, Gloed
3. Bernieres, Kapitein Corelli
4. Mak, Kleine geschiedenis van A'dam
5. Jonker, Ik herhaal je
6. Rosenboom, Publieke werken
7. Said, Ali en Nino
8. Tomasi, Tijgerkat
9. Rowling, Harry Potter
10. Mak, Eeuw van mijn vader
11. Hagen, Jij bent de liefste
12. Bakker, Boven is het stil
13. Krielaars, Brilletje Tsjechov
14. Mortier, Marcel
15. Saint-Exupery, Kleine prins
16. Baricco, Zijde
17. Tellegen, Bijna iedereen kan
18. Isler, Prins van West Avenue
19. Bauer, Selma het schaap
20. Voskuil, Het Bureau
21. Schlink, Voorlezer
22. Claudel, Grijsen zielen
23. Mak, In Europa
24. Mance Post, Lied voor de maan
25. Herzberg, Doen en laten
26. Mak, Gedoemd tot kwetsbaar
27. Oz, Verhaal van liefde en
28. Coetzee, In ongenade
29. Holzwarth, Over kleine mol
30. Mercier, Nachttrein Lissabon
31. Wieringa, Joe Speedboot
32. Grossman, Zigzagkind
33. Ruesbamen, Lied waarheid
34. Makine, Franse testament
36. Japin, Zwarte met witte hart
37. Hosseini, Vliegeraar
38. Grossman, Leven en lot
39. Tellegen, Misschien wisten zij
40. Lobel, Bij uil thuis
41. Zwartkruis, Seedorf
42. Multatuli, Max Havelaar
43. Iif, De twaalf stoelen
44. Domweg gelukkig Dapperstraat
45. Haddon, Wonderb.voorval
46. Verhulst, Helaasheid der dingen
47. Drummond, Liefde natuurlijk
48. Ville, Zondagen Jean Dezert
49. Esquivel, Rose rozen
50. Foer, Alles is verlicht
51. Dikke van Dam
52. Williams, Stoner
53. Mak, Hoe God verdween
54. Coninck, Gediuchten
55. Japin, Schitterend gebrek
56. Scholten, Morgtenster57
57. Lewinsky, Lot familie Meyer
58. Dante, De Goddelijke komedie
59. Shalev, De vier maaltijden
60. Gaarder, Wereld Sofie
61. De Dikke van Dale
62. Vijf brandweermannetjes
63. Vroman, tekenaar
64. Ik voel me o zo heppie
65. Glastra van Loon, Passievruucht
66. Mak, Engel van Amsterdam
67. Dam, Lekker eten
68. Baar, Jacob Olie
69. Frederikson, Anna Hanna
70. Wigman, Thing of beauty
71. mGrunberg, Figuranten
72. Wieringa, Dit zijn de namen
73. Pons, De seizoenen
74. Carmiggelt, Gedrukt
75. Franzen, Vrijheid
76. Enter, Grip
77. Mersbergen, Naar de overkant
78. Brink, Over het water
79. Grunberg, Tirza
80. Enquist, Bezoek lijfarts
81. Draaisma, Waarom het leven
82. Bassani, Tuin van de Finzi C
83. Oort, Kat in de stad
84. Szymborska, Einde en begin
85. Zafon Ruiz, Schaduw wind
86. Schmidt, Puk van de Pettreflet
87. Palmen, Vriendschap
88. Verbogt, Echt iets voor jou
89. Preusler, Meester zwarte molen
90. Campert, Dagboek poes
91. Grunberg, Blauwe maandagen
92. Mortier, Godenslaap
93. Schubert, Monie
94. Mitchel, Gele taxi
95. Reve, Boek van violet
96. Suskind, Het parfum
97. Palmen, I.M
98. Giodano, Eenzaamheid priemg
99. Vasalis, Oude kustlijn
100. Waal, Haas amberkleurige
101. Thijssen, Kees de jongen
102. Dekkers, De larf
103. Hertmans, Oorlog en terp.

Leren

Joop Quint

Takashi Hiraide
De kat
Bejubelde roman over een eigenwijze kat en de vergankelijkheid van het leven en het vermogen te genieten van kleine, korstondige momenten van geluk.

De schaduw van de grote broer
Laura Starink
Over Poetin en de spoken van het verleden, en waarin Starink beschrijft hoe ingewikkeld in ieders leven de keuze was tussen de twee kwaden van nazisme en communisme, en hoe de geschiedenis zeventig jaar na de oorlog nog altijd een politiek mijnenveld is.

Soms vraag ik me af of ik inmiddels niet genoeg heb geleerd. Ik ben nu bijna 73. Dan weet je toch behoorlijk wat. Maar is het genoeg? Eigenlijk wel. Want ik kom in mijn dagelijks leven weinig dingen tegen waarvan ik het storend vind dat ik ze niet weet of beheers. Je leert met je beperkingen te leven. Maar er wordt ook gezegd: "Je bent nooit uitgeleerd." Daarom heb ik besloten tot een eindsprint. Een lange eindsprint. Ik was altijd beter op de langere afstanden.

Maar wat en hoe moet ik nu leren? Ik heb het al een tijdje geleden opgegeven om van anderen te leren. Daar komen toch meestal maar platitudes en onzin uit. Ik heb voor het boek gekozen. Daarbij heb ik het me niet gemakkelijk gemaakt. (Wie zei ook : Leren gaat van au.) Ik ben gaan schrijven. Elke schrijver kan je vertellen dat je van schrijven veel leert. Nu, vijf detectives en twee andere boekjes later, heb ik er vooral van geleerd dat het moeilijk is om een boek gedrukt te krijgen. Alleen voor de twee andere boekjes was er een uitgever.

Dus ben ik gaan lezen. Niet zo maar. Dat deed ik al. Vooral detectives. Lee Child, Michael Connelly, Elizabeth George, John Grisham, Ian Rankin, Henning Mankell. You name it. Maar daar leerde ik te weinig van. Hoe je detectives moet schrijven. Maar dus met weinig succes. En dat je er een plezierige, rustige dag mee kon hebben. Niet onbelangrijk op je 73ste.

Ik heb gekozen voor biografieën. Verhalen over andere belangrijke mensen. Daar kan ik me makkelijk in verplaatsen. Wat zou ik gedaan hebben in hun situatie? Veel Amerikaanse presidenten. Ik vind Thomas Jefferson (een echte homo universalis) en Theodore Roosevelt (een opvallende karakterologische overeenkomst met Churchill) het meest interessant. Maar ook Indira Gandhi, Johan van Oldenbarnevelt en Zijlstra. En het blijkt dat ik ook kan leren van het leven van voetballers: Gijp en Kieft. En van het leven van kunstenaars. Zie de biografie van Felix Nussbaum een Joods/ Duitse schilder, vermoord in Auschwitz.

Ik ga verder met mijn eindsprint.

Svetlana Alexijevitsj, Het einde van de rode mens
Leven op de puinhopen van de Sovjetunie
Vertaling: Jan Robert Braat

Marianne

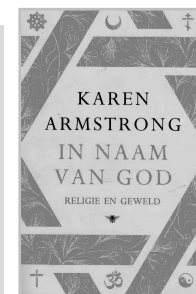
Over de schrijfster: Svetlana Alexijevitsj (1948), woonachtig in Minsk, Wit-Rusland, debuteerde in 1985 met 'De oorlog heeft geen vrouwelijk gezicht.' Russische vrouwen die in het Rode Leger tegen Hitlers Wehrmacht hadden gestreden, werden hiervoor geïnterviewd. Het werd haar niet in dank afgenomen; de misere van de vaderlandse oorlog diende uit het zicht te blijven. Ze schreef ook over de ervaringen van Russische soldaten in Afghanistan en de nucleaire ramp in Tsjernobyl. Sedert Loekasjenko in 1994 in Minsk aan de macht kwam mogen haar boeken niet langer in Wit-Rusland verschijnen.

Tien jaar leefde de schrijfster/onderzoeksjournaliste vrijwillig in Parijs. In 2012 keerde ze terug. Onlangs is de Vredesprijs van de Duitse Boekhandel aan haar toegekend. Ze werkt momenteel aan twee projecten: 'Honderd verhalen over de liefde' - alsmede een boek over de ouderdom.

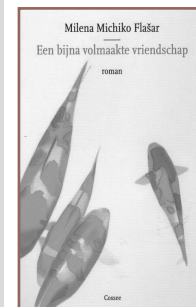
Nadat in 1991 de Sovjet-Unie uit elkaar viel ging Svetlana Alexijevitsj aan het werk: honderden levensverhalen tekende zij op uit de gesprekken die ze met voormalige Sovjetburgers voerde. Over hoe het was tijdens en na de Sovjet-Unie: Stalin, Chroetsjov, Brezjnef, Gorbatsjov, Jeltsin, Poetin. Van alle gezindten en leeftijden zijn er getuigenissen. Goede mensen. Kwade mensen. Slachtoffers. Schuldigen. Perestrojka aanhangers alsmede hardleerse stalinisten. Een symphonie aan geschiedenis. Openhartig doen allen hun relaas; hoe de omwenteling hun leven beïnvloedde, het wereldbeeld veranderde. Door alles heen ademen de gesprekken de nostalgische zucht naar het goede, oude socialisme, de tijd van idealen, de tijd dat de Rus nog ergens in geloofde. De tijd van de Russische keuken, waar over alles gesproken werd en eindeloos thee, koffie en wodka gedronken.

Het boek beslaat twee perioden:
Tien verhalen in een rood interieur (1991-2001) en tien verhalen zonder interieur (2002-2012)
De titels van de verhalen lezen als dichtregels van huiveringwekkende schoonheid. Ik geef er een aantal op een rij; ze duiden helder waar de persoonlijke geschiedenissen over gaan.
Uit straatlawaai en keukengesprekken
Over de schoonheid van de dictatuur en het mysterie van vlinders in cement
Over broeders en zusters, beulen en slachtoffers...en het electoraat
Over fluisteren, schreeuwen... en verrukking
Over een eenzame rode maarschalk en drie dagen van een vergeten revolutie
Over de aalmoes van herinneringen en het verlangen naar zin
Over de wreedheid van vlammen en de redding van boven
Over eenzaamheid die sterk lijkt op geluk
Over.....

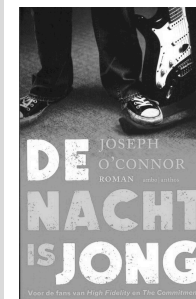
Na lezing van dit boek begrijp je iets meer van de oneindige complexiteit van wat een verdeeld volk genoemd mag worden. Buitengemeen boeiend.

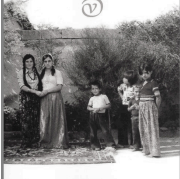
Karen Armstrong
In naam van God
Cultuurhistorische beschouwing over de realiteit religie en geweld.

Milena Michiko Flasar
Een bijna volmaakte vriendschap
Betoverend verhaal over twee burens die elkaar op een parkbankje ontmoeten.

Joseph O'Connor
De nacht is jong.
Engeland, middelbare school, jaren tachtig. Over een alles overstijgende jongensdroom, vriendschap en de kracht van muziek.

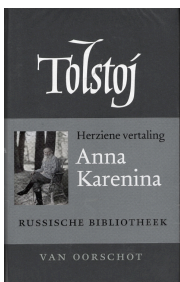
Rode kornoeljes

Kerim Göçmen
De roman speelt zich af in een slaperig Turkse dorpje in de jaren '50, waar alles veranderd als zich er een hoge ambtenaar met zijn bloedmooië (wereldse) vrouw vestigt, geschreven vanuit de ogen van een 15 jarig buurjongetje.

Richard Yates

Een goede school
Over drie levens op een kostschool op het moment dat Amerika betrokken raakt bij de Tweede Wereldoorlog.

Tolstoj

Anna Karenina
Herziene herdruk

Henk van Woerden

Mirjam Gerretzen

Onlangs kwam Koning Eenoog, een migrantenverhaal, leven en werk van Henk van Woerden, van Toef Jaeger uit. Een blik in mijn boekenkast, plankje Zuid-Afrika, en daar staan Moenie kyk nie (uit 1993, aangeschaft 1994), Tikoos (1996), Een mond vol glas (1998) – tezamen een drieluik over Zuid-Afrika - en Ultramarijn (2005) – dat in Turkije speelt. Ik had Ultramarijn kortgeleden gekocht, omdat mijn oog er op viel in onze onvolprezen boekhandel Schimmelpennink: oh ja, nu aanschaffen! Dit wat betreft het belang van de bakstenen boekhandel.

Uit Toef Jaegers consequente chronologie komt een hartverscheurend beeld tevoorschijn van een emigrant (Van Woerden moest als negenjarige met ouders en 'geschwister' mee emigreren naar het Zuid-Afrika van de apartheid, alwaar hij zijn moeder op bijna elfjarige leeftijd verloor, en het gezin vervolgens uit elkaar scheurde. Ook komt hij er na veertig jaar achter waarom zijn ouders naar Zuid-Afrika zijn geëmigreerd. Onwillekeurig moet ik denken aan al die ontheemden op de wereld van dit moment, ieder met zijn of haar eigen verhaal.

Het grote thema in al zijn boeken is het ontheemd zijn, het heen en weer pendelen tussen twee werelden, de onrust, het nergens echt thuis zijn, de heimwee naar wat er niet meer is. Henk bezocht eerst de kunstacademie in Kaapstad. Wat hij vast wilde leggen met beeld, eerst beeldende kunst, vervolgens met fotografie, zowel in Zuid-Afrika als later in Nederland, brengt hem erkenning, maar het is niet genoeg. Als eenogige lukte het hem niet, meende hij, maar uiteindelijk vond hij zijn dimensie in het geschreven woord. En het is een mooi, helaas klein oeuvre wat Henk van Woerden uiteindelijk bij elkaar geschreven heeft.

Ultramarijn en *Moenie kyk nie* zijn leverbaar, laten we hopen dat er een herdruk van zijn boeken en wat mij betreft ook een uitgave van zijn schilderen en tekenwerk komt. Daar ben ik wel

nieuwsgierig naar. Henk van Woerden overleed plotseling terwijl hij *writer in residence* was in Ann Arbor, VS. Hij werd slechts 57 jaar.

Ik ben blij met Jaegers biografie, het leest als een trein en plaatst Van Woerdens leven in een brede context. En het noopt tot herlezen van zijn werk. Zeer aan te bevelen.

van de minderende man: “Kun je geen opslagruimte huren?” en daarmee doet hij de deur op slot, op het nachtslot. Zijn vraag klinkt uitermate hinderlijk, alsof hij zijn partner minder wil maken.

Regels zeven en acht vormen de kern van het gedicht: “Ik ben uit de boeken voortgekomen en de boeken / bestaan uit mij begint het klein in mij te dreinen.” Ei, ei. Nota bene: waar in regels een, elf en dertien sprake is van 'boeken', is de ik uit de boeken voortgekomen, speciale boeken, niet zomaar willekeurige op een plank geplaatste exemplaren. Het raadsel van “de boeken bestaan uit mij” zou kunnen wijzen op de verwerking van teksten, het inleven, het zich vereenzelvigen met boeken.

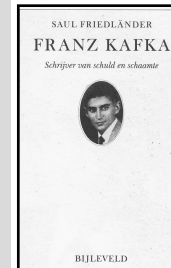
Na deze manifestatie van de ik is er sprake van : “De man trekt zich terug in de tussentijd / die op ons leven lijkt.” Het is niet wat het lijkt. De man lijkt wel minder geworden. Daar tegenover staat: “Ik neem gestaag toe / en dat ik soms boeken ben verzwijg ik.” In welke zin de ik toeneemt kan alleen gevonden worden in boeken en wel zodanig “dat ik soms boeken ben” – een krasse stelling. Logisch dat de ik daarover zwijgt. “Het gewicht / van geheimen vertraagt.” Want het duurt lang voordat je een geheim

doorgond hebt, of je komt er nooit achter.

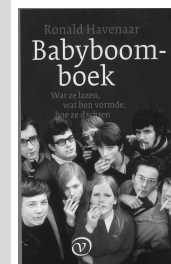
De minderende man raakt steeds meer in het defensief: “Hij beschermt zijn gezicht / voor een vlaag boeken.” Het woord 'vlaag' suggereert stormachtige taferelen. De ik is kennelijk geen type dat op de man leunt. De man voelt zich bedreigd: “Ze komen op me af / zegt hij.” De man praat heel anders dan in het begin. Het eerste “Hij zegt” komt uit de mond van iemand die minder maakt. Dit laatste “zegt hij” uit de mond van iemand die minder wordt.

De laatste woorden van het gedicht: “Dat moet je niet persoonlijk nemen.” lijken te komen uit de mond van iemand die gereed staat met een stiletto een gezicht te bewerken, een maffioos persoon. Dit laatste dient niet letterlijk genomen te worden want de dichter houdt zich natuurlijk verre van maffiose praktijken en biedt uitsluitend verbale constructies. Deze minderende man is buitenstaander geworden. Hij past waarschijnlijk niet meer in het nieuwe huis. De dichter verwoordt een moderne communicatie in scherpe bewoordingen waarbij het voor een lezer niet moeilijk is bepaalde tonen te herkennen die een groot genot vormen.

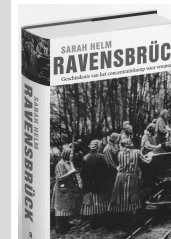
Kees Helsloot

Saul Friedländer
Frans Kafka
Biografisch essay.
(Febr. 2015)

Babyboom
Ronald Havenaar
Dit jaar wordt de eerste babyboomer (evenals uitgever van Oorschot) 70 jaar. In dit boek worden 36 boeken besproken die deze generatie heeft gevormd.

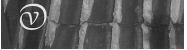

Ravensbrück
Sarah Helm
De geschiedenis van het grootste en beruchtste concentratiekamp voor vrouwen.

Maria Barnas

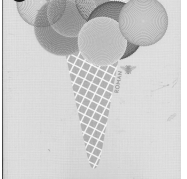
Otto de Kat
De langste
nacht

Otto de Kat

De langste nacht
Emma, thans 96,
herleeft haar gelukkig
jaren in Berlijn, maar
meer nog komt zij
onder vuur te liggen
van verdrongen scènes
uit dit verleden.

Ernest
DE van der Kwast
YSMAKERS

Ernest van der Kwast
De Ijsmakers
Over Italiaanse
familiebanden in de
vallei van de
ijsmakers.

Voor onze tijd
Marjet Maks
Kroniek van een
Amsterdamse familie
waarvan de
overgrootvader in 1784
als jonge
bakkersknecht van
Duitsland naar
Amsterdam trok.

Wie zich zou verbeelden in de buurt van Komrij te kunnen komen, dient natuurlijk ogenblikkelijk achter slot en grendel te worden gezet, maar toch wil ik een poging wagen het gedicht *Minderende man* van Maria Barnas te duiden.

Minderende man

Hij zegt dat ik te veel boeken heb.
Ze passen niet in ons nieuwe huis. Wie heeft er nog papier
in deze tijd en moet je alles wat je leest bewaren?

De ruimte tussen de minderende man en mij
wordt massief terwijl ik verschillende ruggen probeer
te lezen als partituur. Kun je geen opslagruimte huren?

Ik ben uit de boeken voortgekomen en de boeken
bestaan uit mij begint het klein in mij te dreinen.
De man trekt zich terug in de tussentijd

die op ons leven lijkt. Ik neem gestaag toe
en dat ik soms boeken ben verzwijg ik. Het gewicht
van geheimen vertraagt. Hij beschermt zijn gezicht

voor een vlaag boeken. Ze komen op me af
zegt hij. Dat moet je moet persoonlijk nemen.

Maria Barnas, *Jaja de oerknal* (De Arbeiderspers, 2013)

De titel is intrigerend door de dubbele betekenis van 'minderen': kleiner maken en minder worden. (Aan breien en steken laten vallen denk ik even niet.) Je kunt van de hij niet zeggen dat hij verbaal geweld schuwt. De eerste regel klinkt direct omineus: "Hij zegt dat ik te veel boeken heb." Hij ziet boeken als vullis, als ruimte verslindende hoeveelheid papier. De man denkt de wet, zijn wet, voor te kunnen schrijven met het pseudo-argument: "Ze passen niet in ons nieuwe huis." Heb je net een verhuizing achter de rug, krijg je dit naar je kop. Zo wordt het er niet gemakkelijker op in de nieuwe behuizing. Dit wordt gevolgd door een retorische verzuchting zijnerzijds: "Wie heeft er nog papier in deze tijd"- onze

modernist aan het woord – plus een vraag die niet open is, maar eerder bedreigend: "en moet je alles wat je leest bewa-ren?" (Een lezer zou hier de stem van Lucebert kunnen horen: "Mens, bewaar de wereld die gij maakt.")

De gesprekspartner – nou ja, niet als zodanig behandeld – geeft allerm minst verslagen antwoord aan de lezer: "De ruimte tussen de minderende man en mij / wordt massief" – ruimte die massief wordt tussen mensen, laat weinig tot geen openingen toe – "terwijl ik verspringende ruggen probeer / te lezen als partituur." De dichter leest zelfs de vorm van boeken – "verspringende ruggen" – als muziek. De vraag waarmee de tweede strofe eindigt, komt

Moord en zelfmoord; iedere angst is doodsangst.
Dagerman een vergeten schrijver?

Ton Vink

Op de eerste maandag van januari zat ik tegenover ontoestbare ouders in een klein, treurig, volgepakt kerkje aan de voet van de Vercors, daar waar eens het hart van het Franse verzet zich had verzameld. Twee uur waren in het nieuwe jaar verstreken toen hun zoon, die enige jaren geleden zijn jongste broer aan zijn strop had zien hangen, besloot zichzelf in het ouderlijk huis een kogel door zijn hoofd te jagen.

Op de eerste woensdag van januari verzamelden vele burgers zich op het marktplein van ons stadje om hun afgrijzen, hun solidariteit, de gezamenlijke machteloosheid te tonen nadat Cherif en Said Kouachi, in naam van Allah, op barbaarse wijze een tiental mensen in en rond het bureau van het satirische weekblad Charlie Hebdo van hun leven hadden beroofd.

STIG DAGERMAN
BRUILOFTSLIED

Het boek dat sinds een paar weken voor me ligt is het aan het eind van vorig jaar, door de bij mij onbekende uitgever Koppennik vertaalde roman *Bruiloftslied* van Stig Dagerman. Het is het pseudoniem van Stig Halvard

Jansson, geboren als onwettig kind op 3 oktober 1923 in het Zweedse Alvkarleby. Veertien dagen na zijn geboorte verdween zijn moeder. Hij heeft haar nooit in levende lijve gezien. Stig groeide op bij zijn grootouders, totdat zijn vader hem op een dag kwam halen. Op latere leeftijd had zijn grootvader besloten boer te worden. Het lukte opa een vervallen boerderij te vinden. Grootouders en geadopteerd kleinkind werden daar dagelijks omgeven door stoere haveloze zwervers en landlopers. In verschillende verhalen en zeker in zijn laatste roman *Bruiloftslied* refereert en

vergelijkt Dagerman zich met de bijna "Breugheliaanse" wereld van paria's, thuislozen, ouderloze dagdromers op zoek naar een eigen plek in het leven. Bij wie, behalve Bernlef die de auteur vertaalde en in het magnifieke tijdschrift Raster regelmatig citeerde of ter sprake bracht, is deze bijzondere begaafde en getalenteerde schrijver bekend? Koppennik levert zijn bijdrage zodat de kundig, beklemmend, indringend proza van Dagerman (her)ontdekt kan worden.

Enkele jaren geleden vond ik bij Actes Sud zijn indringende, na zijn dood gepubliceerde, zeer summere tekst: *Notre besoin de consolation est impossible à rassasier* (Onze behoefte aan troost is onverzadigbaar, 1945).

Het is regelmatig even slikken. *Mijn talent is een troost voor het feit dat ik eenzaam ben, maar wat een verschrikkelijke troost die mij de eenzaamheid slechts met vijf dubbele sterkte doet ervaren.*

Het is alsof de dood zijn tanden in zijn huid zet en hem al zijn gereedschap aanreikt tot zelfdoding. *Mijn depressie kent zeven dozen en in de zevende liggen een mes, een scheermes, een vergif, een diep water en een sprong van grote hoogte. Ik houd ermee op slaaf te zijn van al dat gereedschap van de dood. Zij volgen mij als honden of ik hen als een hond. Ik meen begrepen te hebben dat zelfmoord het enige bewijs van menselijke vrijheid is.*

De dood als bringer van de ultieme dood, ik citeer Jeroen Brouwers (welke andere Nederlandse sterk biografisch georiënteerde auteur zou daartoe in staat zijn?) *hij jaagt op troost als een jager op*

wild”.

In de jaren zestig van de vorige eeuw bracht de Bezige Bij de eerste vertalingen van de beklemmend schrijvende Dagerman op de Nederlandse boekenmarkt; zoals de verhalenbundel “Natte sneeuw” en de romans “Het eiland der verdoemden” en “Het verbrande kind”. In de tachtiger jaren zijn deze uitgaven met ander ongepubliceerd werk, in herdruk verschenen bij Meulenhoff. Deze boeken zijn vandaag aan de dag nog slechts bij boekenfreaks of antiquarisch te vinden.

Na zijn indrukwekkende studie over de zelfmoord in de Nederlandse letteren: “De laatste deur”(AP), verscheen bij Meulenhoff in 1986 Jeroen Brouwers beknopte essay “De levende stilte van Stig Dagerman”. In deze flinterdunne uitgave waarin de eeuwig triestogende Brouwers de thema’s van de schrijver gecombineerd heeft met autobiografische informatie, noemt de essayist *Bruilofslied* een in fragmenten gecomponeerde catalogus van huwelijksellende, beschreven met zowel leedvermaak als mededogen”.

Het is een diepe literaire zoektocht waarin de verre van conventionele personages zich bewegen in een wereld uitpuilend van onzekerheid, leegte en kilte. De aanwezigheid van de ‘zelfdoding’ en moord is minder concreet dan in *Het verbrande kind*, terwijl *Bruilofslied* uitpuilt van scheefgetrokken liefdesrelaties, jaloezie, misbruik, eenzaamheid, wantrouwen en haat.

De zoon van de Franse boer had naast drie kinderen bij zijn van hem gescheiden vrouw, een klein kladpapiertje achtergelaten. Zeer summier vermeldde hij als reden voor zijn vroeg gekozen levenseinde het niet verwerkte drama van zijn broer en hij gaf de wens te kennen begraven te

willen worden op de muziek van Serge Lama, Francisca Brel, Johnny Holiday en Sylvia Vartan. Voor veel nabestaanden, was dit een karige toelichting na zijn radicale beslissing

Veel schrijvers geven via hun werk vaak toegang tot een ontrafeling van hun beslissing “de hand aan zichzelf te hebben gelegd”, uitgebreider en bevredigender dan zojuist beschreven.

Dagerman doet dat in zijn oeuvre en zijn dagboekantekeningen. Andre Gorz kondigt in zijn novelle *Lettre à D* aan dat op het moment dat zijn doodzieke vrouw het leven genoeg vindt, hij met haar afscheid zal nemen. Op het vrijwillig uitgekozen moment hangt de Franse schrijver een briefje op de deur waarop hij vraagt de politie te waarschuwen. Zij treft het echtpaar samen in vredeseinde op hun echtelijk bed aan, beiden ver over de 80. Gerard den Brabander, Malcolm Lowry of Joseph Roth overspoelden hun werk met drank; hun aangekondigde dood. Voor Jean Améry, gehavend door zijn kampervaringen, waarover hij meer dan 20 jaar zweeg, is *Iedere angst, gebaseerd op doodsangst*. Op het moment dat hij zich daadwerkelijk “Heimatlos” voelde, nam de journalist-schrijver-filosoof vrijwillig afscheid. In het eerder vermelde boek van Jeroen Brouwers vindt u uitgebreide analyses over in wezen identieke gevallen.

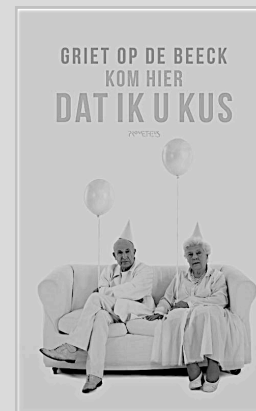
Wat voelen de djihadisten als hun “Heimat”? En als hun Angst, doodsangst is, wordt haat het draagvlak dat doorslaggevend is om voor de door jou vrijwillig gekozen zelfmoord een ander met zijn leven te laten boeten?

Gaat de literaire profeet Houellebecq ons daar binnenkort een antwoord op geven?

Griet op de Beeck ligt in alle boekhandels vooraan op tafel met haar twee boeken. ‘Vele hemels boven de zevende’ en ‘Kom hier dat ik U kus’. Op internet zegt menig lezeres tot tranen toe geroerd te zijn door de Vlaamse schrijfster. Damesromannetjes dus? Tja, misschien wel, maar ook wel doorwrochte constructies van een groot styliste met een fenomenaal oor voor hoe mensen tegenwoordig praten. Vlaams praten, dat wel, maar ook Nederlandse lezers kunnen makkelijk invullen wat die personages eigenlijk bedoelen of wat ze niet zeggen, maar misschien wel denken.

Bijvoorbeeld in de volgende dialoog tussen stiefmoeder en haar stiefzoon Alexander bij het sterfbed van zijn vader. Zegt zij:
Ik denk dat ik gewoon met hem mee ga, als het zover is, voor mij hoeft het allemaal niet meer; en dan kunnen jullie ook verder met jullie levens, zonder die last van uw moeder.

Opeens staat Alexander op, hij leunt voorover, met zijn hoofd vlak bij het hare, en dan zegt hij: *Nu zou ik echt heel graag hebben dat ge meer zegt, nooit meer; niet weer.* Hij spreekt gedempt en traag, maar sissend van de witste woede.

Die zinnen zijn niet alleen prachtig door de binnenrijm en de alliteratie, maar ritmisch rollen ze ook lekker door. Ze roepen beelden en geluiden op, de situatie is duidelijk voor te stellen door de theatrale aanwijzingen over hoe de zoon zich gedraagt. Wat niet gezegd wordt, de ondertekst, laat zich gemakkelijk raden. De schrijfster weet veel van theater, aangezien ze jaren als dramaturg heeft gewerkt. Niet zo lang geleden is ze proza

gaan schrijven. In het begin van ‘Vele hemels boven de zevende’ staat een alinea over het effect van tekst en mimiek op toeschouwers: Een oude man met wakkere ogen, die op tv vertelde over zijn leven en zijn kunst. En over zijn assistente. Hij was dol op haar, zei hij. Alles aan hem lachte. ‘Misschien zelfs meer dan dol.’ Maar andere woorden durfde hij niet te gebruiken, zei hij. Hij vermeldde niet waarom. Ik vroeg me af of woorden niet gebruiken het gevoel ook mee bepaalt.

Op het toneel werkt dat ook zo, dat je als toeschouwer juist datgene wat niet gezegd wordt meebeleeft. De ex-dramaturge heeft in haar romans precies genoeg woorden gebruikt, dat je als lezer kan invullen wat niet gezegd wordt. Je vermoedt van allerlei, je denkt van allerlei te begrijpen wat er niet letterlijk staat. Je bent dus wijzer dan de personages. In een wereld, waarin zoveel mensen zoveel zeggen waarvan je geen enkele notie hebt van wat ze bedoelen, is het heerlijk om nu eens een roman te lezen, waar je boven de personages en hun gemier staat als lezer. Terwijl idiote gekken journalisten en agenten afknallen in de boze buitenwereld, is het lekker om op je eigen bank in Op de Beeck’s Vlaamse binnenhuisjes mee te leven met haar modderende mensjes.

Het stempel
Grafische novelle naar het boek De vrouw die zegt dat ze mijn moeder is van Judith Uyterlinde over adoptie-kinderen

J.M.A. Biesheuvel
Brief aan vader
Voor het eerst presenteert Biesheuvel zijn keuze uit eigen werk, de verhalen die hemzelf het dierbaarst zijn, en vulde deze aan met niet eerder gepubliceerd werk.

J.J.Voskuil
Mensenkinderen
17

J.J. Voskuil
Mensenkinderen
Voskuil schreef ook ooit een toneelstuk, dat nooit eerder in boekvorm verscheen.

Suzanne Leenhoff en Edouard Manet

Fatima van der Maas

Het is inspirerend hoe de historica Thera Coppens haar licht laat schijnen op de tot nu toe onderbelichte positie van Suzanne Leenhoff in het Parijs van de impressionisten in de 19e eeuw. Als minnares en later als echtgenote van Edouard Manet verkeerde ze in de hoogste kringen van de Parijse bourgeoisie en was ze in staat een carrière op te bouwen als Hollandse pianiste en zangeres.

Geen geringe prestatie als je bedenkt dat haar vader, Carolus Leenhoff, die weliswaar een alom gerespecteerde musicus en organist in Zaltbommel was, niet over de connecties beschikte om haar in de Parijse muziekkringen te introduceren. Ze kwam terecht bij Madame Manet die een goede pianolerares nodig had voor haar twee jongste zoons. Er ontstond een hartstochtelijke relatie tussen Suzanne en de oudste zoon Edouard Manet. Edouard hield deze relatie angstvallig geheim voor zijn familie en vrienden en vooral zijn vader, totdat deze in 1862 overleed. Toen was eindelijk de weg vrij voor een huwelijk dat een jaar later in Zaltbommel in het bijzijn van Suzanne's familie zou plaatsvinden.

Suzanne en Edouard delen een passie voor kunst en de bereidheid om daar persoonlijke offers voor te brengen. Suzanne door model te staan voor Edouard en zijn affaires met jonge modellen door de vingers te zien. Edouard door haar muziekcarrière te steunen en haar reputatie te beschermen. Geen sinecure als je bedenkt dat Degas in de ogen van Edouard de ongelofelijke vergissing begaat door Suzanne in 1868 als een 'ordinaire' zangeres af te beelden. Suzanne heeft ongetwijfeld genoten van haar rol als gastvrouw in de wekelijkse salonavonden die ze organiseerde voor de kunstenaarsvrienden van Manet. Behalve haar schoonmoeder, een trouwe bezoeker, waren vaak ook aanwezig: Monet, Degas, Renoir, Zola, Baudelaire en Proust. Al gauw voegden ook de kunstzinnige en

beeldschone zusjes Edma en Berthe Morisot en hun moeder zich bij het gezelschap. Suzanne liet het langs zich heen glijden: de jaloezie en intriges van Berthe Morisot die haar achter haar rug 'de dikke Hollandse' noemde. Edouard Manet liet zich graag inspireren door Berthe Morisot en andere mooie vrouwelijke modellen en zou ze vaak portretteren. Met Berthe Morisot had hij een bijzondere band getuige de viooltjes die hij voor haar zou schilderen. Een nieuwe rivale diende zich aan: Eva Gonzales, de enige leerling die Manet zou aannemen.

Voor Suzanne was het niet makkelijk te leven met een kunstenaar die zo op de voorgrond trad. Ondertussen werd zij maar niet zwanger, terwijl de familie ongeduldig uitkeek naar een erfgenaam. Dat Edouard al heel vroeg syfilis had, was nog niet bekend. Berthe Morisot die pas later in de familie kwam en huwde met Eugène Manet, zou wel een dochter krijgen. Na het overlijden van Edouard in 1883 brak een moeilijke tijd aan voor Suzanne. Aan de soirees kwamen een einde en daarmee was haar rol in het mondaine uitgaansleven uitgespeeld. Gelukkig herinneren de verschillende portretten van haar en Leon (de zoon van Suzanne uit een eerdere relatie) aan de belangrijke rol die ze in Manet's leven hebben gespeeld.

Thera Coppens. *Suzanne en Edouard Manet. De liefde van een Hollandse pianiste en een Parijse schilder.* Amsterdam, Uitgeverij Meulenhof. 24,95 euro.

Tegenvallers

Frans Woolthuis

De hoofdpersoon ontwaakt en dat zullen we weten ook: het okergele gordijn voor het zolderraam licht op, de wereld komt in dikke vegen olieverf uit het donker tevoorschijn, transformeert, verkleurt. 'De stad staat op uit het bad van de nacht, laat zich een handdoek aanreiken en kleedt zich op in zijn dracht van gevelstenen en stratenpatronen, van dienstroosters en openingstijden'. Herinneringen en beelden tuimelen over elkaar heen: Bundels zonnelicht vallen op pyamahemden, licht ontwaakt boven de Neva, zonnen als blauwe waakvlammen boven de horizon, het onwezenlijke gouden licht op een nieuwjaarsmorgen in de okeren stad Arezzo, het licht en de ochtendstilte in de papieren straten van Osaka en dan ben ik nog maar vier bladzijden in het boek gevorderd.

'Er zou een taal moeten bestaan voor de uitgestrekte verlatenheid van ons innerlijk (...). Een taal die ons eindelijk verbindt met het doofstomme in zichzelf vervuld zijn van de natuur, maar evengoed met het wasbekken op de hoek van een commode, of de koelte van een verlaten trappenhuis, de treden die als onbespeelde pianotoetsen wachten zonder te wachten.' (sic!)

Als u een klaterende conversatie wil voeren met uw wasbekken op de commode moet u dit boek (*De Spiegelingen* van Erwin Mortier) zeker lezen. Als u door de beelden het bos nog wil zien, niet. In vorige boeken doseerde hij zijn precieuze vergelijkingen, metaforen en beelden nog, maar hier loopt het zo uit de hand dat de verhaallijn ver achter de okeren horizon verdwenen is.

Andere tegenvaller is *Vertrouwd voordelig* van Peter Middendorp. Als een boek met *de Avonden* wordt vergeleken en dat nota bene door Sylvia Witteman heb je al een handicap als te lezen schrijver. Het begin is nog wel aardig: een gesprek aan tafel waar zoon en hoofdpersoon, Vincent, probeert te vertellen dat hij (voor de tweede keer) van school gestuurd is, terwijl zijn vader enthousiast vervuld is van zijn nieuwe

plannen voor de winkel. Het is een goed beeld van wederzijds onbegrip en de eenzaamheid van de puber in een saaie burgerlijke provincieplaats. In de hoofdstukken erna wordt dit beeld teveel bevestigd: Alle inwoners dragen verkeerde regenjacks en staan 's avonds in de rij voor de snackbar. Letterlijk komen deze zinnen meerdere keren terug, ongetwijfeld bedoeld om saaiheid en verveling te onderstrepen, maar bij mij leidend tot irritatie. Ook de hoofdpersoon helpt niet mee: er gebeuren nogal wat rampen in dit boek: zelfmoord van opa, zelfmoord van buurvrouw, buurman verdwenen in buitenland, vriendinnetje weg, bijna failliet zijn van de winkel, maar die ontroeren niet vanwege de continue afstandelijkheid van de hoofdpersoon. Het verhaal komt niet tot leven. Waar Frits van Egters vilein en toch met mededogen zijn ouders ontleedt en ten slotte zich over zijn puberteit heenzet in de ontroerende scène met zijn konijn, blijft het leven van Vincent Hensel wat mij betreft niet gezien en onopgemerkt, ondanks alle gesignaleerde tegenslag.

Joris van Casteren
Het station

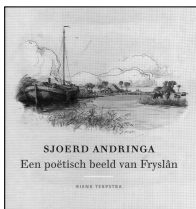
Een haveloze figuur wroet in een prullenbak, een Britse toerist kijkt toe. Hij stapt op de haveloze af en geeft hem een biljet. De haveloze gaat het station in en keert terug met een flesje bellenblaas, dat hij waarschijnlijk heeft gekocht in het Hema-filiaal. Hij schroeft de dop los en blaast zijn bellen met overgave, danst erbij als een aangeschoten Sancho Panza. Een kwartier lang, tot het sop op is, zweven er bellen over het plein.

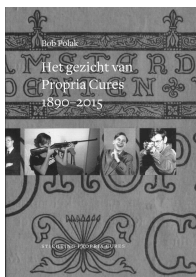
Floris Tilanus
Keizer Karel verliefd
Calvino gaf ooit een lezing waarin hij deze legende vertelde. Tilanus inspireerde dit tot het maken van dit prentenboek.

Berlijn Alexanderplatz
Alfred Döblin
Beroemde roman over het bruisende Berlijn van de jaren twintig in de vorige eeuw en het verhaal over de opkomst en ondergang van de hoofdpersoon: Franz Biberkopf

Sjoerd Andringa
Een poëtisch beeld van Fryslân
Samengesteld door Rieck Terpstra

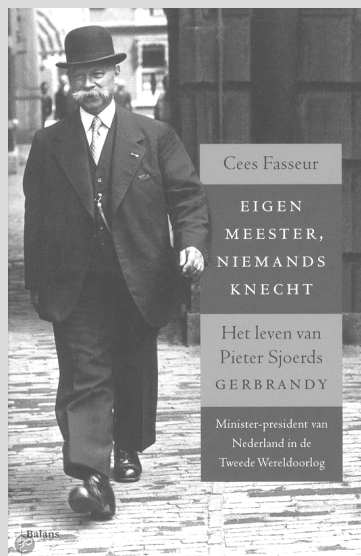
Het gezicht van Propia Cures 1890-2015
Bob Polak
Bestaat dat rebelse blaadje nog? Jazeker. En hier een overzicht van alle betrokkenen met 'uitlui'

Gerbrandy: eigen meester, niemands knecht

Stan Meuwese

Klein van gestalte, een snor als een walrus en een hoog stemgeluid, zie hier een paar uiterlijke kenmerken van de man die de Nederlandse premier in oorlogstijd was. Pieter Sjoerds Gerbrandy (1885-1961) was in 1939 justitieminister geworden in het kabinet-De Geer. Daarvoor was hij advocaat en hoogleraar rechten aan de VU. Hij had ook het lucratieve bijbaantje van voorzitter van de Radioraad; dat behield hij ook tijdens zijn ministerschap.

Gerbrandy stak met alle ministers in mei 1940 de Noordzee over. In London volgde hij door interventies van koningin Wilhelmina in september 1940 de defaitistische De Geer als minister-president op. Gerbrandy was een Fries in hart en nieren, driftig én onverschrokken, door en door christelijk. Allemaal ingrediënten voor de leider van een natie in verdrukking. Gerbrandy wist van geen wijken tegenover de Duitse bezetter en dwong – op den duur – ook respect bij oorlogsleider Churchill, ooktoen Nederland door het verlies van Indië aan de japanners eigenlijk niets meer te bieden, maar alles te vragen had. Hij streed een complexe strijd met en tegen de koningin. Het meest ingewikkelde conflict ging over de toekomst van Nederland. Dat zou allemaal anders moeten: vernieuwing was het toverwoord. Maar in die vernieuwing zaten ook allerlei antidemocratische trekjes, vooral als reactie op de moeizame coalitiepolitiek van jaren dertig. Wilhelmina zag haar schoonzoon Bernhard graag bekleed met hoge militaire functies, maar daar kon Gerbrandy, daarin gesteund door de Amerikaanse opperbevelhebber Eisenhower, een stokje voor steken. De oorlogsjaren waren zijn hoogtepunt, hoe zwaar het ook geweest mag zijn. Na de oorlog zette Gerbrandy zich volledig in voor het handhaven van de rijkseenheid, wat betekende dat Indië bij het koninkrijk moest blijven en dat er geen zaken gedaan

konden worden met de collaborateur Soekarno. Dat was een achterhoedegevecht dat hij niet kon winnen. Cees Vasseur, de biograaf van Wilhelmina, had eigenlijk geen moeite met de biografie van deze rechtlijnige, eigenwijze en uitgesproken figuur. Gerbrandy, het tegengestelde van een grijze muis, is een ideaal object voor een biograaf. Het boek laat zich als het ware vanzelf schrijven. Zo leest het in ieder geval.

Cees Vasseur, Eigen meester, niemands knecht, het leven van Pieter Sjoerds Gerbrandy, minister-president van Nederland in de Tweede Wereldoorlog

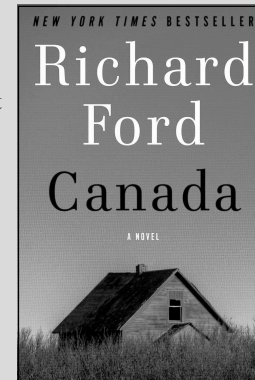
Richard Ford, Canada

Jan Melkert

Je moet maar durven, zo'n openingszin: "ik zal eerst vertellen over de overval die onze ouders hebben gepleegd. Dan over de moorden, die later kwamen". Hiermee geeft de verteller iets weg, maar tegelijkertijd is de nieuwsgierigheid van de lezer gewekt en wordt deze vervolgens de gezinstragedie, die zich gaat ontploffen, in getrokken.

De roman bestaat uit drie delen. De eerste twee delen hebben elk een omvang van ca. 200 blz. en het laatste deel slechts ca. 25 blz. En dit terwijl die eerste twee delen in tijd gezien een klein jaar bestrijken en het laatste deel de vijf en zestig jaar van het leven van Dell na die gebeurtenissen. De roman is een grote terugblik op zijn leven en dan vooral op die beslissende gebeurtenissen, die hem mede hebben gevormd tot de persoon die hij is geworden. In een toegankelijke recht toe recht aan stijl. Het decor van de roman is het landschap van Montana. De hoofdpersoon, Dell Parsons, groeit, samen met zijn tweeling zusje Berner, op in een geïsoleerd levend gezin in de jaren na de 2e Wereldoorlog. Zijn vader heeft een niet heel geslaagde carrière bij de luchtmacht afgesloten. Hij is bij een luche zwendel betrokken geraakt en probeert na zijn ontslag aan de kost te komen in de autohandel en raakt weer betrokken bij luche praktijken. Dit leidt tot een bankoverval, gepleegd door zijn ouders, met dramatische gevolgen. Zijn moeder is een teleurgestelde joodse vrouw. Zij had in intellectueel opzicht meer van het leven willen maken. Het huwelijk gaat allengs meer bergafwaarts. Zij passen niet bij elkaar. "Zij hadden niet met elkaar moeten trouwen", zegt Dell. Er is binnen het gezin geen sprake van mishandeling of incest, nee het oogt als een harmonieus gezin. Herhaaldelijk zegt

Dell van zijn ouders te houden. Maar door die geïsoleerde opvoeding, groeien broer en zus zonder vriendjes op. Zij zijn op zichzelf aangewezen en dat wordt nog versterkt door de zeer klunzig uitgevoerde bankoverval door de ouders gepleegd. Zij worden al snel opgepakt en belanden in de gevangenis, hun kinderen daarmee min of meer aan hun lot overlatend. Wel heeft de moeder wat "geregeld" als opvang. Zij zullen hun ouders niet meer terugzien. Dell belandt door die regeling in Canada. Zijn zus verdwijnt in het niets. Het tweede deel beslaat de wederwaardigheden van Dell, ondergebracht bij een van oorsprong Amerikaan, Arthur Remlinger, die achtervolgd wordt door een duister crimineel verleden en die een hotel runt. Dell is geheel aan zichzelf overgeleverd in een ruig landschap, ondergebracht in een verwaarloosde krot in een verlaten gehucht. Onder toezicht van een schimmige hulp van Remlinger wordt Dell steeds meer bij dat verleden van die Remlinger betrokken en loopt het uit op een dodelijke apotheose waar Dell getuige van is. Dell wordt na deze gebeurtenissen door de vriendin van Remlinger ondergebracht bij familie van die vriendin. In het zeer korte laatste deel blijkt de 65-jarige ex-docent Dell terug op zijn leven na die fatale episode. Het heeft een sterk serene, beschouwende karakter.

Provo!
mediafenomeen 1965-1967
Niek Pas
Bewerking van de eerder verschenen titel Imaazje! De verbeelding van Provo uit 2003. Inmiddels is het 50 jaar geleden dat deze beweging stad en land beroerde.

Liefde bij wijze van spreken
Yves Petry
Liefde bij wijze van spreken
Schrijver op zijn retour blikt terug op een driehoeksverhouding uit zijn verleden.

Julia Blackburn
Fluisteringen van liefde, smart en spreuwen
Dichtbundel over de verwerking van het overlijden van haar geliefde.

Bert Bokhoven
Traag zwemt een goudvis door mijn hersenpan
Poëtische verwondering over het leven zoals het gaat (Er is een hoop ellende in de wereld, maar je moet er wel oog voor hebben).

Herman Gorter
Geheime liefdes Liefdesbrieven van Gorter aan zijn zijn twee buitenechtelijke liefdes Ada Prins en Jenne Clinge Doorenbos

‘Druk?’ vroeg ik maar eens. ‘Normaal’, antwoordde hij, met een glimlachje op zijn goedhartig gezicht. ‘We kennen wel pieken, hier. In de eerste plaats na de feestdagen in december. Dat laat zich ook wel horen. Met de kerst cremieren we niet. Dus dan hoopt het zich op. En dan – al dat eten en drinken. Niet goed voor de tikker, natuurlijk. In elk geval kunnen we het hier duidelijk merken. Dit hele bedrijf – als ik het zo eens noemen mag – is ook een soort barometer. Neem maart. Dat kan een piek zijn. Als het van dat wisselende weer is – koud, minder koud, regen, droog – dan wordt het druk voor ons. Dat weten we. Want ouwe mensen kunnen daar niet tegen. Ze vatten kou en ze gaan dood. Maar je hebt ook mooi, constant zonnig vriesweer, dan blijft de piek uit. Vorst is gezond voor die oudjes’.

Hij keek op zijn horloge. ‘Nog een minuut of zeven, dan zijn ze daarbinnen klaar’, zei hij. ‘Veel volk. Maar één spreker. Een normale plechtigheid. Je hebt ook wel eens... Ach meneer, ik zit al heel lang in dit werk. Nou hier, en vroeger bij de gemeentelijke uitvaartdienst. Wat je meemaakt met de mensen...’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Geld, hè. Dat speelt de grote rol’, zei hij. ‘Als er iemand sterft in Amsterdam en hij heeft geen middelen dan zorgt de burgemeester voor de begrafenis of voor de crematie. En ‘t gaat keurig, hoor. Dat is niet meer dan billijk. Maar soms zegt de familie: “Er is niks” en heeft-ie toch nog een polisje. Dat houden ze achter om die paar honderd gulden zelf te vangen’. ‘En lukt dat?’, vroeg ik. ‘Nee hoor’, antwoordde hij triomfantelijk. ‘Want als ze na de plechtigheid bij de verzekering komen om de poen te halen, dan zeggen ze “We betalen pas uit als u een uitreksel uit het bevolkingsregister hebt”. En als die ambtenaar daar de kaart trekt, dan ziet hij er een kruis op staan. Hij weet dan hoe laat het is. Hij stuurt ze een deurtje verder en daar

gaan ze gegarandeerd door de mand. Ze moeten de kosten van de gemeentelijke uitvaart toch betalen. Nee, dat foeffie gaat niet op. Maar ‘t wordt telkens geprobeerd’.

We zaten een poosje zwijgend en keken naar buiten. Mijn dode was nog niet in zicht. ‘Ik kwam jaren geleden eens in de Jordaan om een man te vertellen dat zijn vader was overleden in een bejaardenhuis’, zei hij. ‘Nou droegen we in die tijd nog van die platte petten. Da’s een ander model geworden. Wat vierer. Ik belde en een vrouw deed open. “Zo, ben je van ‘t gas?’, vroeg ze. Ik zei: “Nee, van de uitvaartdienst”. Ze wou me aan de deur afhandelen, maar ik vroeg of ik even binnen mocht komen, want al ie wijven hingen uit het raam. De Jordaan, niet? Boven lag een man op bed. Ik vertel ‘t hem. Hij zegt: “Zo, is dat sekreet eindelijk kapot? Laten de honden hem maar wegslepen. Al wat-ie gedaan heeft is zuipen, m’n moeder slaan en ons niks te vreten geven”. Dat zei hij. En hij verscheen niet op de uitvaart’. Zijn de liedjes die de Jordaan bezingen wel volledig? In de verte naderde de korte stoet waar ik bij hoorde.

‘Nou hebben we dat wel meer hier’, zei hij. ‘Dat er helemaal geen mens komt. Geen familie, geen vrienden – niemand. En dat is zo kaal. Nou doe ik het altijd zó. Ik ken de overledene natuurlijk niet. Maar als de kist zakt, ga ik er toch met de mensen die dienst hebben even bijstaan. Stil. Jonge jongens houden natuurlijk van een geintje, maar dat gedooig ik niet. Het duurt per slot maar even. Normaal neemt het zakken tweeënehalve minuut, maar dan zet ik ‘m op sneller. Een plechtigheid is het eigenlijk niet. Op ons briefje noemen we zo ‘n crematie zonder publiek: enkel aanvoer.

Kronkel

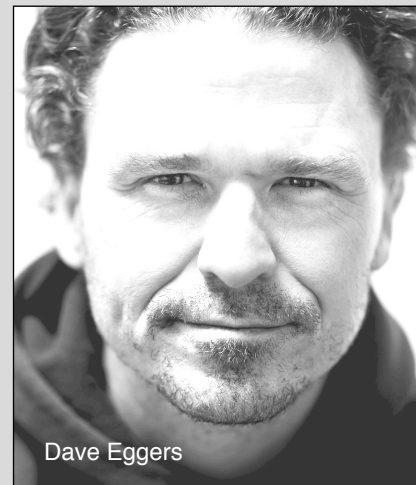
Simon Carmiggelt: Elke ochtend opstaan, 1973.

De cirkel, Dave Eggers

Peter Blok

Er zijn van die boeken die zelfs een analfabeet gelezen moet hebben. De Cirkel van Dave Eggers is er zo een. Het is, in de recensies maar ook in de blurb, vaker vergeleken met 1984 van Orwell of Brave New World van Huxley. We kunnen daar On the Beach van Neville Shute en Fahrenheit 451 van Ray Bradbury aan toevoegen.

Deze vergelijkingen liggen voor de hand maar er is ook een belangrijk verschil. Het benauwende van De Cirkel is namelijk dat deze niet symbool staat voor een denkbeeldige overheid maar voor een private onderneming (waarin zonder moeite Google kan worden herkend) die bijna alles weet van iedereen maar dan op basis van vrijwillig aangeleverde informatie. De hoofdrolspelers lijken beangstigend veel op zogeheten gewone mensen. Bovendien waren de bovengenoemde boeken science fiction en speelden zich af in de toekomst. 1984 is gepubliceerd in 1949 en Brave New World in 1932. Het beklemmende van de Cirkel is dat het zich afspeelt in de wereld van het hier en nu. Een wereld waar best fouten mogen worden gemaakt zolang je die maar deelt met de groep. Het verzamelen van ‘Likes’ is het belangrijkste doel in het leven geworden.

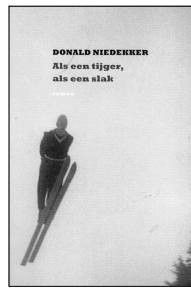

Dave Eggers

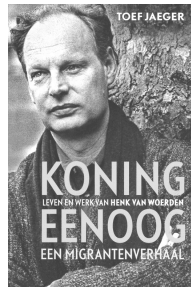
Een tweede vergelijking die zich opdringt is de wereld van het evangelisme. Comming out voor een volle zaal is in die wereld niet ongebruikelijk en we zien dit terug in De Cirkel. Als de hoofdpersoon, Sue, op een gegeven moment bang is dat ze wordt ontslagen omdat ze iets niet had verteld, wordt haar verteld door de hoogste baas dat ze absoluut niets heeft te vrezen. De Cirkel is immers een grote familie. De semi-religieuze bevlogenheid van de leiders van de Cirkel herken ik bij trendwatchers, sommige futuristische Zomergasten en commentatoren: Een eeuwige glimlach siert hun gezicht en nooit zullen zij, net als Sue, toegeven iets niet te weten. Dat levert namelijk geen ‘Likes’ op. Er wordt tegenwoordig veel gesproken over de angst dat robots de wereld zullen gaan beheersen. Nog angstaanjagender is de gedachte dat we het verschil tussen mensen en robots niet meer opmerken.

Noot van de redactie:

De schrijver van dit stukje is genomineerd voor de Robbert Dijkgraaf Essayprijs 2014 met een essay over scepisis! Hoe hoog kunnen onze medewerkers stijgen? Gefeliciteerd Peter!

Donald Niekirk
Als een tijger, als een slak.
Tijdje niets van gehoord, maar nu met een nieuwe roman over een fabulerende verteller.

Koning eenoog
Toef Jaeger
Over het leven en werk van Henk van Woerden.

Edward van Vondel & Martijn van der Linden
Stern op de okapi
Hartstochtelijk pleidooi voor een schuw, met uitsterven bedreigd dier. Leeftijd 8+

Wanneer Carmiggelt de desolate nieuwbouw betreedt van een crematorium, overvalt hem het gevoel van vervreemding dat iedereen zal herkennen onder zulke omstandigheden. In enkele rake zinnen typeert hij de volstrekte anonimiteit van een ‘glasrijke schepping’ die even zo wel een ‘frisdrankenfabriek’ of een ‘open inrichting voor onverklaarbare recidivisten’ zou kunnen zijn.

Aangezien Carmiggelt een even groot schrijver als efficiënt vakman is, herschept hij aan het eind van zijn ‘stukje’ deze anonimiteit tot een wonder van persoonlijke aandacht voor armlastige of onbekende overledenen die op kosten van de stad een waardige begrafenis krijgen, veelal zonder de aanwezigheid van familie of bekenden. “Enkel aanvoer”, legt een medewerker van de begraafplaats uit aan de schrijver, waardoor het eenzame einde van de overledene wordt verklaard. Zo’n plechtigheid vindt plaats met een uitvaartleider, vier dragers en enkele vertegenwoordigers van de Sociale Dienst. De uitvaart wordt door hen paradoxaler wijze aan de eenzaamheid ontheven.

De Amsterdamse dichter F. Starik stapte dertig jaar later naar het Bureau Uitvaarten van Gemeentewege. Hij legde zijn plan voor om bij de begrafenis van overledenen wier antecedenten onbekend zijn of die eenzaam en zonder kind of kraai zijn gestorven, een gedicht te laten voordragen dat speciaal voor de overledene wordt gemaakt. Het zal dus bestemd zijn voor junks, illegale zwerfers of eenzame bejaarden die soms enige tijd na hun dood pas worden gevonden. De Dienst vond het een bijzonder initiatief met de uitvoering waarvan meteen in het jaar 2002 een begin werd gemaakt. De volgende dichters hebben tussen 2002 en 2005 in toerbeurt hun medewerking verleend: Eva Gerlach, Simon Vinkenoog, Neeltje Maria Min, Hans Kloos, Tsead Bruinja, F. Starik, Menno Wigman, Rogi Wieg, Anneke Brassinga, Judith Herzberg.

Meer officieus noemen de dichters van Dienst zich, niet zonder enige wrange humor, de “Poule des Doods”. Over de ervaringen van de eerste jaren heeft Starik in 2005 een boek gepubliceerd waarin een kleine dertig verslagen zijn opgenomen van eenzame uitvaarten, inclusief de gedichten van de dichters van Dienst. Ger Fritz, destijds hoofd van de Dienst Uitvaarten van Gemeentewege, zegt het zo: “Wij verzorgen een eenzame uitvaart als alle andere uitvaarten: drie muziekstukken en een bloemstuk [...]. Niemand zegt dat die muziek en die bloemen noodzakelijk zijn. Toch doen we dat zo”. Daar komt dus sinds 2002 tot op heden een persoonlijk gedicht bij, gesproken door de dichter van Dienst. In het Amsterdamse stadswapen staat de spreuk “Heldhaftig, Vastberaden, Barmhartig”. Van deze drie is de barmhartigheid de grootste.

De vloeiende prozastijl van Starik sluit wonderwel aan bij die van Carmiggelt. Bij beiden vindt men iets van de gelaten melancholie van J.C. Bloem en de laconieke menselijkheid van Nescio. De kwaliteit van de opgenomen gelegenheids gedichten is opvallend hoog. De bijzondere omstandigheid waaronder de dichters moesten werken, ze kregen nooit meer dan drie tot vijf dagen voorbereiding, heeft hen duidelijk geïnspireerd. Ten slotte kies ik een afscheidsgedicht van Neeltje Maria Min, een der dichters van Dienst over wie Starik schrijft: “Dat zij duidelijke gedichten schrijft, voor de mensen, dat denken de mensen maar. Haar gedichten zullen uiteindelijk raadselachtig blijven”.

Voor Marik Skarzinski

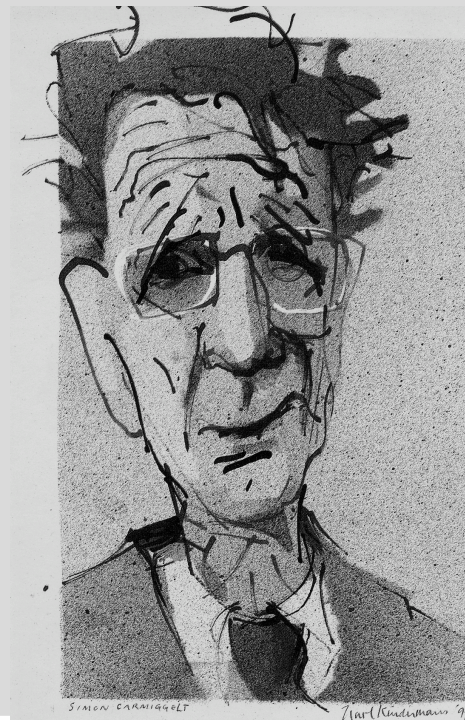
*Wat ik probeerde was je te omgeven met
huiselijk leven: een tafel, een stoel,
een broer en een moeder.
Maar voor ik had ingericht floepte
het licht uit, sloegen de deuren dicht,
werd je gewist.*

*iets anders dan:
Wat ik verzon was een tuin. Borders met
planten bedekt, gladder gazons, een fontein.
Ik hoopte dat jij er zou zijn.
Het werd een stuk grond langs het spoor.
Een haveloos hek door, daar stond je.
Het zaad verrot in de voren,
de erwten en bonen dor.
Je wuifde me weg en vertrok.*

*Iets anders dan:
Liefst iets zachts. Een passende jas van
duffel of tweed of de huid van een dier.
Maar de schaar schoot uit in de stof
en de naald kreeg geen vat op de vacht.
Je lachte me uit en verdween.*

*Nu nam ik een stad. Amsterdam.
Daar kwam je in zicht. Je begaf je,
alsof je een opdracht had die je
terug wilde geven, in telkens een
andere richting.
er stond in het draaiboek vermeld
het eindpunt zal zijn Keizersgracht.
Ik heb je erheen geschreven.
Marek Skarzinski, rust zacht.*

De Eenzame uitvaart van F. Starik is nog steeds in de handel; uitgegeven bij Nieuw Amsterdam, 2005. Achterin het boek is een CD opgenomen met afscheidsgedichten uitgesproken door een aantal dichters van Dienst.

Aanvoer

Het crematorium stond er nog maar pas en de architect die het had ontworpen, was aan het gestalte geven van de begrippen smart en vergankelijkheid niet begonnen. Een rechtlijnige, glasrijke schepping op een open, winderige vlakte met wat peuterbomen die nog twintig jaar nodig hadden om enige toepasselijke schaduwen te kunnen werpen op de laatste tocht. Ik ging het gebouw, dat ook een frisdrankenfabriek of een open inrichting voor onverklaarbare recidivisten zou kunnen zijn, binnen door de hoofdingang waarvan de glazen deuren, toen ik naderde, zo van me schrokken dat ze vanzelf opengingen. Het wonder blijft me verbazen. In de hal stond een vriendelijke man met een zwart uniform aan die, toen ik zei voor wie ik kwam, antwoordde: ‘Die moet nog arriveren. U is aan de vroege kant. Maar loopt u even mee, dan roken we een sigaretje’. Hij voerde me naar een op de kale vlakte uitziende, langwerpige zaal aan de voorzijde, kennelijk bestemd voor wat Elsschot “ ‘t troostend koffiedrinken” noemde. Je kon er ook wel een goed bedoeld studieweekend houden over partijvernieuwing of zo iets, met wijdloperige discussies en karig belegde broodjes. Toen we de sigaretten aangestoken hadden, viel er een stilte.